

Yayın Geliş Tarihi: 18.03.2023

Yayına Kabul Tarihi: 29.05.2023

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (Chicago 17. Sürüm):
Kaya, Sezgin ve Barış Özdal. "AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun Çözümündeki Yetersizliğin Analizi." *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 73 (2023): 71-88.

Araştırma Makalesi

AGİT'İN DAĞLIK KARABAĞ SORUNU'NUN ÇÖZÜMÜNDEKİ YETERSİZLİĞİNİN ANALİZİ

(ANALYSIS OF THE OSCE'S INADEQUACY IN THE
SETTLEMENT OF NAGORNO-KARABAKH CONFLICT)

Sezgin KAYA*
Barış ÖZDAL**

Öz: *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl bir şekilde çözülememiş olmasından dolayı en çok eleştirilen kurumlardan biridir. Genel bir değerlendirme olarak, bir Soğuk Savaş ürünü olan AGİT'in iki kutuplu sistemde yaşanan yumuşamanın (détente) kurumsallaşmasına önemli bir katkı yaptığı söylenebilir. Soğuk Savaş'ın bitiminin ardından ise AGİT, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan sorunların ele alındığı temel platform haline gelmiştir. Dolayısıyla AGİT'in genel olarak başarısız bir örgüt olarak nitelendirilmesi doğru olmayacaktır. Ancak tarihsel temelleri 19. yüzyılın başlarına dayanan ve 1992'de sıcak çatışmaya dönüşen Dağlık Karabağ Sorunu özelinde düşünülecek olursa, Örgüt'ün kendinden beklenen performansı gösteremediği açıktır. Sorunu ele almak üzere AGİT bünyesinde oluşturulan Minsk Gurubu'nun, geçen uzun sürece rağmen istenilen türden bir başarı elde edemediği görülür. Hatırlanacağı üzere Azerbaycan ve Ermenistan'ın Birleşmiş Milletler (BM) 'ye üye olmasının ardından BM Güvenlik Konseyi (BMGK) Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümünü için AGİT'i yetkilendirmişti.*

* ORCID: 0000-0002-1535-5491
Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi,
e-posta: sezgink@uludag.edu.tr

** ORCID: 0000-0001-5460-6655
Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi &
Diplomasi Araştırmaları Derneği Başkanı, e-posta: barisozdal@gmail.com

BMGK'nin bu kararını takip eden süreçte, sorunun çözümü için yapılan girişimlerin bir neticesi olarak 11 üyeli AGİT Minsk Grubu oluşturulmuştur. Bu grubun eş başkanlık görevini Fransa, Rusya Federasyonu (RF) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin üstlendiği bilinmektedir. Ayrıca 23 Mart 1995'te Minsk Grubu eş başkanlarına müzakere sürecini güvence altına almak amacıyla uyumsuzluğun çözümü için uygun bir çerçeve oluşturma görevi de verilmiştir. Ancak bu yetkilendirmeye istinaden başlatılan çok sayıda diplomatik görüşmeden ve hazırlanan çeşitli planlardan bugüne değin bir sonuç elde edilememiştir. Çalışmada AGİT Minsk Gurubu'nun Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl yöntemlerle çözümündeki yetersizliğinin nedenleri, tartışmalı siyasi argümanlar ya da kurumsal kapasiteye yapılan vurgu yerine, kurumsal bir perspektiften açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: AGİT, AGİT Minsk Grubu, Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Ermenistan.

Abstract: *The Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) has been one of the most criticised actors due to the lack of a peaceful resolution to the Nagorno-Karabakh conflict. In general and abstract terms, the OSCE was created during the Cold War, and it can be said that it significantly contributed to the institutionalisation of detente in the bipolar international system. Moreover, the OSCE remained the central platform for addressing the problems in Central and Eastern Europe after the end of the Cold War. Therefore, it is difficult to characterise the OSCE as a failed organisation. However, in the case of the Nagorno-Karabakh conflict, which dated back to the early 19th century and turned into a hot conflict in 1992, it is not possible to claim that the Minsk Group established within the OSCE to address the issue achieved the desired success. As is known, after Azerbaijan and Armenia became members of the United Nations (UN), the UN Security Council (UNSC) authorised the OSCE to resolve the Nagorno-Karabakh conflict. Following this decision of the UNSC, the 11-member OSCE Minsk Group was formed as a result of the initiatives for the resolution of the conflict. This group was co-chaired by France, the Russian Federation and the United States. Moreover, on March 23, 1995, the co-chairs of the Minsk Group were given the task of establishing an appropriate framework for the resolution of the conflict in order to secure the negotiation process. However, the numerous diplomatic negotiations and various plans prepared in accordance with this authorisation have so far yielded no results. This study will explain the OSCE Minsk Group's inability to resolve the Nagorno-Karabakh conflict through peaceful means from a theoretical perspective rather than controversial political arguments or an emphasis on institutional capacity.*

Keywords: OSCE, OSCE Minsk Group, Azerbaijan, Nagorno-Karabakh, Armenia.

Giriş:

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) yaklaşık 30 yıldır aralıklı olarak sıcak çatışmaların yaşandığı Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl bir şekilde çözülememesinden dolayı en çok eleştirilen kurumların başında gelmektedir. AGİT Soğuk Savaş döneminde oluşturulmuş bir bölgesel örgüttür ve iki kutuplu uluslararası sistemin yapısında yaşanan yumuşamanın (*détente*) kurumsallaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte AGİT Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra da varlığını sürdürmeyi başarmış, özellikle de Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen sorunların ele alındığı temel platform haline gelmiştir. Kısacası, tipik bir *çok-amaçlı örgüt* olan AGİT kuruluşundan itibaren Avrupa'daki istikrar ve güvenlik ortamına çok yönlü katkılar sağlamıştır. *Çok-amaçlı* örgütler siyasi, askeri, ekonomik ve hatta sosyal konuları kapsayan geniş bir faaliyet alanına sahiptirler.¹ Bu açıdan bakıldığında, uluslararası sistemde üstlendiği görevler ve oynadığı rol açısından AGİT'in başarısız bir bölgesel örgüt olarak nitelendirilmesi son derece güçtür.

Ancak tarihi kökenleri 19. yüzyılın başlarına dayanan ve 1992'de sıcak savaşa dönüşen Dağlık Karabağ Sorunu özelinde düşünüldüğünde bu değerlendirmenin tersini de yapmak mümkün görünmektedir. Zira AGİT bünyesinde ilgili sorunu ele almak üzere oluşturulan Minsk Grubu'nun barışçıl çözüm konusunda pek de başarılı olduğu söylenemez. Hatırlanacağı üzere Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını yeniden kazanmalarının hemen ardından önce Birleşmiş Milletlere (BM) ve hemen ardından da o dönemki adıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) olan yapıya üye olmuşlardır. Bu gelişmeleri müteakiben BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) Dağlık Karabağ Sorununun çözümü konusunda AGİT'i yetkilendirdiği bilinmektedir. BMGK'nin bu kararını müteakiben sorunun barışçıl yollardan çözümüne dönük çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin neticesinde, spesifik olarak Dağlık Karabağ Sorununu ele almak üzere 11 üyeli AGİT Minsk Grubu oluşturulmuştur. Bu grubun eş başkanlık görevini ise Fransa, Rusya Federasyonu (RF) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) üstlenmiştir. 23 Mart 1995'te Minsk Grubu eş başkanlarına taraflar arasındaki müzakere sürecini güvence altına almak ve uyuşmazlığın çözümü için uygun bir çerçeve sağlamak üzere görev verilmiştir. Bu yetkilendirme çerçevesinde günümüze değin birçok diplomatik görüşmenin gerçekleştirildiği ve taraflara çeşitli çözüm planları sunulduğu bilinmektedir.

1 A. LeRoy Bennet and James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler*, Nasuh Uslu (Çev.), 2. Baskı, (Ankara: Serbest Akademi, 2002): 290-292.

Neredeyse tamamı başarısızlıkla sonuçlanmış olan bu girişimlerden ötürü taraflar ya birbirlerini siyasi mülahazalarla suçlamışlar ya da AGİT'in kurumsal kapasitesini ve yetersizliğini öne çıkaran argümanlar ileri sürmüşlerdir. Çalışmanın temel amacı, Minsk Gurubu özelinde AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl yöntemlerle çözememiş oluşunun nedenlerini kuramsal bir perspektifle ve daha objektif bir şekilde analiz etmektir. Türkçe, İngilizce ve Almanca literatür taramalarında Dağlık Karabağ Sorunu'nun tarihsel gelişimi üzerine pek çok çalışma olmasına rağmen, spesifik olarak Minsk Gurubu'nun bu süreçteki rolünü² kuramsal perspektifle ele alan bir çalışmanın olmadığı görülmüştür. Çalışmada bu boşluğu doldurmak üzere, Minsk Grubu özelinde ve sistemik faktörlerden hareketle, AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümündeki yetersizliğinin nedenleri analiz edilmektedir. Bu bağlamda çözüm sürecinde yaşanan aksaklıkların aslında tarafların siyasi tutumlarından ya da kurumsal yetersizliklerden ziyade, tam da neo-realist kuramın işaret gibi, uluslararası sistemin yapısından ve büyük güç politikalarından kaynaklandığı gösterilmektedir.

Uluslararası Örgütlerin Güvenlik ve İstikrar Sağlama Kapasiteleri

Bir uluslararası örgütün ele aldığı herhangi bir güvenlik sorununu çözmedeki başarısını değerlendirmeden önce, bu türden yapıların genel anlamda uluslararası ilişkiler alanındaki etkinliklerini analiz etmek faydalı olacaktır. Çünkü AGİT'e yöneltilen eleştirilerin en azından bir bölümün, dolaylı olarak da olsa uluslararası örgütlerin uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlayabileceklerine dair liberal yanlısamanın bir tezahürü olduğu varsayımı yapılabilmektedir. Liberalizmin özellikle 'neo' varyasyonları, anarşinin olumsuz sonuçlarını giderme hususunda uluslararası kurumlara ve normlara özel bir anlam atfetmektedirler. Bu bağlamda uluslararası kurumların ekonomiden güvenliğe pek çok alanda önemli işlevler gördükleri düşünülmektedir. Dolayısıyla bir bölgesel örgüt olarak AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümüne kabul edilebilir düzeyde bir katkı sağlayacağı umut edilmiştir.

Öte yandan liberal uluslararası ilişkiler kuramları diplomasiyi rutin gündelik meselelerden en ciddi nitelikteki krizlere değin uluslararası istikrarın sağlanması ve korunmasında çok önemli bir araç olarak görmektedirler.³

2 Bu makaleye temel teşkil eden bir çalışma için bkz.; Barış Özdal, "AGİ(K)T Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ Sorunu'nun Barışçıl Yöntemlerle Çözüm(Süzlüğü) Sürecinde Başarısız Olma Nedenlerinin Analizi, Karabağ: Dünü, Bugünü, Yarını", (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.): 135-163.

3 Edwin van de Haar, *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek*, (New York: Palgrave Macmillan, 2009): 133.

Karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı günümüz dünyasında uluslararası kurumların da öneminin artacağını ileri süren liberaller, aslında söz konusu yapıların hemen her durumda başarılı olamayacaklarının da farkındadırlar.⁴ İşbirlikçi bir anlayışa sahip olan liberaller, uluslararası anarşinin olumsuzluklarını aşmak için birlikte hareket etmek gerektiğini düşünmekte ve bu nedenle de kurumsallaşmayı önermektedirler. Liberaller ayrıca bu türden yapılar aracılığıyla realistlerin sürekli dikkat çektiği “aldatılma korkusu” ya da “hile olasılığının” azaltılabileceğine inanmaktadır. Ancak burada bir noktanın altını çizmek gerekmektedir. Liberalizmin özellikle kurumsalcı kanadı, devletleri işbirliğine iten şeyin aslında dünyayı daha iyi bir yer haline getirme arayışı değil, *mutlak kazanç* (absolute gain) beklentisi olduğunun farkındadır.⁵ Bu perspektiften bakıldığında realistlerin ileri sürdüğü *nispi kazanç* (relative gains) argümanının özellikle taraflar arasında ikili rekabet söz konusuysa işbirliğini zorlaştırabileceği kabul edilmektedir. Ancak *nispi kazancın* realistlerin söylediği gibi uluslararası işbirliğine genel manada engel teşkil edebileceğini düşünmemektedirler.⁶

Neo-liberal kurumsalcı görüşler açısından devletler kazanç maksimizasyonu peşinde koşan rasyonel aktörlerdir ve realistlerin söylediğinin aksine, rakiplerinin değil kendilerinin kazançlarıyla ilgilenmektedirler. Buna mukabil özellikle neo-realist yaklaşımlar devletlerin nispi kazanç temelinde hareket ettiklerini, yani başkalarının kazançlarını kendilerinin kayıpları şeklinde gördüklerini ileri sürmektedir. Bu durum devletlerin diğerleriyle işbirliği yapmaktan uzak durabilmelerine neden olmaktadır.⁷ Realizmin nispi kazanç sorununa bu denli odaklanmış olması, anarşi koşulları altında devletlerin bağımsız aktörler olarak hayatta kalma endişeleriyle ilgilidir. Zira realistlere göre devletler “bugünün dostlarının yarının düşmanları” olabileceğini bilmekte ve bir dostun şimdiki kazanımının gelecekte onu daha tehlikeli bir potansiyel düşmana dönüştürebileceğinden endişe etmektedirler. Öte yandan realistler için de devletler rasyonel aktörlerdir ama öncelikleri uluslararası sistem içindeki yerlerini korumaktır. Bu nedenle diğer aktörlerin işbirliğinden elde edecekleri nispi kazançlarla ilgilenmek ve bundan endişe etmek zorundadırlar.⁸

4 Robert O. Keohane, “International Institutions: Can Interdependence Work?,” *Foreign Policy*, No. 110 (Spring, 1998):83.

5 Van de Haar, 141-144.

6 Keohane, 88.

7 Robert Powell, “Absolute and Relative Gains in International Relations Theory,” *The American Political Science Review*, Vol. 85, No. 4, (1991):1303-1304.

8 Joseph M. Grieco, “Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism”, *International Organization*, Vol. 42, No. 3, (Summer, 1988): 487.

Yapılan bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, realist düşünce açısından uluslararası işbirliğinin önünde iki büyük engel bulunmaktadır. Bunlardan ilki diğerlerine güvenmemeye sebep olan “aldatılma korkusu”, ikincisi de yukarıda değinilen “nispi kazanç” konusudur.⁹ Liberalizmin işbirliğinin olabilirliğine yaklaşımı ise realizmden bir miktar farklıdır. Anarşinin devlet davranışları üzerindeki sınırlayıcı rolünü kabul eden liberaller, uluslararası örgütlerin bir işbirliği çerçevesi sunarak risklerin azaltılmasına katkı sağlayacakları düşüncesindedirler. Bu bağlamda uluslararası örgütler devletlere enformasyon sağlayarak belirsizliği azaltacak ve kolektif kazançları mümkün kılarak uluslararası istikrara katkı sunacaklardır. Kısacası örgütler, sistemin yapısından kaynaklanan riskleri gidermeye yardımcı olabilmektedirler.¹⁰ Dolayısıyla kurumlar aracılığıyla aldatılma endişesinin de nispi kazanç kaygısının da giderilmesine katkı sağlayabilirler.

Dağlık Karabağ Sorunu'nun tarihsel seyrine bakıldığında, yaşanan gelişmelerin genellikle realist düşüncenin uluslararası örgütler ve işbirliği konusundaki varsayımlarını doğrular nitelikte olduğu görülür. Realistler, uluslararası örgütlerin uluslararası politikada oynayabilecekleri roller konusunda zaten pek iyimser olmadıkları bilinmektedir. Örneğin Kenneth Waltz uluslararası örgütleri devletlerin birtakım amaçlara ulaşabilmek maksadıyla oluşturdukları birimler olarak görmektedir. Bu bağlamda devletler, özellikle de güçlü devletler tarafından ve onların istekleri doğrultusunda oluşturulan bu birimler, ancak onların çıkarlarına hizmet edebildikleri ölçüde ve sürece varlıklarını sürdürebilirler. Anlaşılacağı üzere tıpkı diğer realistler gibi Waltz da uluslararası kurumların ulusal hükümetlerin çıkarlarını takip edebilmelerinin bir aracı olduğu kanaatindedir.¹¹ Ancak Robert Jervis'in de ifade ettiği üzere realistler aslında uluslararası kurumların olası faydalarını bütünüyle de reddetmezler. Bununla birlikte onların özerk yapılar olmadıkları düşünmektedirler. Haliyle bu türden yapılar son tahlilde devlet idare sanatının (*statecraft*) bir aracı olarak görülürler.¹²

Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki, genelde söylenenin aksine aslında realistler uluslararası işbirliği olgusunu bütünüyle yadsıyan katı bir bakış açısına da sahip değildirlir. Yine Jervis'in işaret ettiği üzere, uluslararası işbirliği ve kurumlar söz konusu olduğunda gerçekte neo-realizm ile neo-

9 Grieco, 487.

10 Keohane, 86.

11 Kenneth N. Waltz, “Structural Realism after the Cold War,” *International Security* Vol. 25, No. 1 (Summer, 2000): 24.

12 Robert Jervis, “Realism, Neoliberalism and Cooperation: Understanding the Debate”, *International Security*, Vol. 24, No. 1, (Summer, 1999): 43.

liberalizm arasında çok da büyütülecek bir fark yoktur. Zira her iki kuram da devletlerin anarşi ortamında çıkarlarını tek taraflı olarak geliştirme fırsatlarına sahip olduklarını görmektedirler ve bunun da uluslararası işbirliğini zorlaştırdığını kabul etmektedirler. Dolayısıyla Jervis bu iki teori arasındaki farkın biraz abartıldığı görüşündedir. Ona göre realistlerin devletlerin sadece diğer devletlerin çıkarlarıyla ilgileneceklerini ve sıfır toplamlı bir vizyonla hareket edeceklerini düşünmeleri mantıksızdır. Öte yandan neo-liberaller de ekstrem çatışma vakalarını reddetmezler. Ancak dünya politikasının bütünüyle çatışmalardan oluşmadığını göstermeye çalışmaktadırlar.

Jervis neo-realistler ile neo-liberaller arasındaki mutlak çıkar – nispi çıkar ayrımının da abartıldığı kanaatindedir. Zira ne neo-realistler her durumda önemli olanın görece kazanç olduğunu söylemektedirler ne de neo-liberaller bu ayrım konusunda abartılacak bir tutum takınırlar.¹³ Öte yandan uluslararası işbirliği söz konusu olduğunda aslında neo-realizmin kendi içinde de bir ayrım yapmak gerekebilir. Zira işbirliği konusunda neo-realizmin saldırgan (*offensive*) kanadı çok daha katı bir tutuma sahiptir. Buna mukabil savunmacı (*defensive*) kanatta yer alan realistler, işbirliği ve kurumlar konusunda neo-liberalizme yakınsamaktadır ama muhtelif nedenlerden ötürü onlar kadar iyimser değildirler. Kısacası savunmacı realistler, aktörlerin ortak çıkarlara erişme konusundaki yeteneklerine neo-liberaller kadar çok inanmazlar ve bazı durumlarda güvensizliğin ve aldatılma korkusunun üstesinden gelinemeyeceğini düşünürler.¹⁴

Dağlık Karabağ Sorunu özelinde bakıldığında, yaşanan gelişmelerin yalnızca işbirliği yoluyla ortak sorunların üstesinden gelinebileceğine ilişkin liberal beklentiyi boşa çıkarmadığı ama aynı zamanda saldırgan realizmi teyit eder sonuçlar ürettiğini söylenebilmektedir. Uyuşmazlık sürecinin nihayete eriştiği liberallerin öngördüğü gibi kurumsal pazarlıklarla değil ikinci bir savaşla (*44 Gün Savaşı*) olmuştur. Mearsheimer'ın da ifade üzere, uluslararası sistem içerisinde devletler birbirlerinden korkarlar ve bir saldırganlığa maruz kaldıklarında bunun olası sonuçlarının neler olabileceğini gayet iyi bilirler. Bu nedenle her devlet öncelikle kendi bekasını garanti etmek ister. Diğer devletler ise bu açıdan potansiyel tehdit kaynakları olarak görülür. Dolayısıyla devletlerin başkalarına güvenerek hareket etmeleri beklenemez. Devletler aslında hep güç dengesi hesapları yaparak hareket ederler. Bu nedenle diğerleri karşısında görece güçlerini hep maksimize etmeye çalışırlar. Zira güvende olmanın yegâne yolu, diğerlerinden daha güçlü olmaktan geçmektedir.¹⁵

13 Jervis, 43-47.

14 Jervis, 48-49.

15 John J. Mearsheimer, "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol. 19, No. 3, (Winter, 1994-1995):11-12.

Elbette bu bakış açısı realistlerin uluslararası örgütleri bütünüyle görmezden geldikleri şekilde yorumlanmamalıdır. Çünkü realistler de devletlerin kimi zaman ve durumlarda başta uluslararası örgütler olmak üzere farklı unsurlar aracılığıyla faaliyette bulduklarını ve hatta kendi aralarında işbirliği yapabildiklerini bilirler. Ancak realistler, liberal kurumsalcılığın bu durumu biraz abarttığı kanaatindedir. Mearsheimer'a göre liberaller güvenlilikle ilgili meseleleri önemli ölçüde göz ardı edip, daha ziyade ekonomik ve kısmen de çevresel konulara odaklanarak analiz yapmaktadırlar. Elbette ekonomik meseleler söz konusu olduğunda devletler kendi aralarında daha etkin bir şekilde işbirliği yapabilmektedir. Ancak uluslararası kurumların güvenlik alanında genellikle pek verimli olamadıkları açıktır. Kaldı ki uluslararası kurumlar son tahlilde devletlerin bireysel çıkar hesaplamalarını ve sistem içindeki güç dağılımını yansıtan yapılarıdır. Bu nedenle Mearsheimer uluslararası kurumların büyük güçlerin çıkarlarına dayandıklarını ve devlet davranışları üzerinde bağımsız bir etkilerinin olmadığını ileri sürer. Dolayısıyla bu türden yapıların barış ve istikrar açısından önemli bir etkileri olamaz. Kısacası güç dengesi olgusu savaşı açıklayan bağımsız değişken olmaya devam ederken, kurumlar sadece bağımlı değışkendirler.¹⁶ Bu açıdan bakıldığında AGİT ya da bir herhangi başka örgütün taraflarca açık bir şekilde ve öncelikle bir ulusal güvenlik sorunu olarak algılanan Dağlık Karabağ sorununun çözümüne doğrudan katkı sunmaları beklenmemektedir.

Çatışma Çözümü Perspektifinden Bölgesel Örgütlerin Etkinliği Sorunu

Uluslararası kurumların etkinliği ya da devletler arası işbirliği yoluyla güvenlik sorunlarının barışçıl bir şekilde çözülüp çözülemeyeceğine ilişkin genel kuramsal değerlendirmelerin ardından, bir bölgesel örgüt olarak AGİT'in Dağlık Karabağ sorunundaki rolünü çatışma çözümü perspektifinden de ele almak gerekliliği bulunmaktadır. Soğuk Savaş'ın bitimini müteakiben uluslararası barış ve güvenlikle ilgili alanlarda faaliyet gösteren bölgesel örgütlerin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu örgütler aracılığıyla çeşitli güvenlik rejimleri oluşturulduğu ya da önleyici diplomasi, arabuluculuk, barış operasyonları, barış inşasına dönük çabalar, silahların kontrolü ve silahsızlanma gibi alanlarda çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülür.¹⁷ Uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren bir meselenin bir bölgesel örgüt aracılığıyla çözülmesi çabası, özü itibarıyla BM Kurucu Antlaşması (BMKA)'nın ruhuyla da uyumludur. Zira BMKA'nın "Uyuşmazlıkların Barış Yolu ile Çözülmesi" başlıklı 6. Bölüm hükümleri içinde yer alan 33.

16 Mearsheimer, 13.

17 Laurie Nathan, "The Peacemaking Effectiveness of Regional Organisations," *Crisis States Working Papers* Series No. 2 (Oct. 2010) :1.

Maddesi'nin 1. Paragrafı açık bir şekilde çatışma kontrolü ve barışçıl çözümler gibi konularda bölgesel örgütlerin rolünü kabul etmektedir.¹⁸ BMKA'nın 36, 37 ve 38. Madde hükümleri ise BMGK'ne bir uyuşmazlığın barış yolu ile çözülmesi için taraflara tavsiyelerde bulunma yetkisi tanımıştır.

Bölgesel örgütlerin rolü özelinde bakıldığında ise BMKA'nın "Bölge Andlaşmaları" başlıklı 7. bölümünde yer alan 52. maddenin 1. paragrafında uluslararası barış ve güvenliğin korunması hususunda bölgesel andlaşma ve kuruluşlara vurgu yapıldığı görülmektedir. Aynı maddenin 2. ve 3. paragrafları uyarınca ise BMGK, yerel nitelikteki uyuşmazlıkların bu bölge andlaşmaları ve/veya kuruluşları aracılığıyla barışçıl bir şekilde çözülmesini teşvik etmekle görevlendirilmiştir. Bu hukuksal düzenlemelerden de anlaşıldığı üzere BMGK'nın bölgesel örgütleri Dağlık Karabağ gibi bölgesel / lokal uyuşmazlıkların çözümünde kullanabilmesi ya da görevlendirmesi mümkündür.¹⁹ Haliyle Dağlık Karabağ Sorunu'nun doğrudan BM yerine AGİT gibi bölgesel bir örgüt vasıtasıyla ele alınması uluslararası hukukun doğasıyla uyumludur. Ancak çatışma yönetiminde bölgesel örgütlerin ne denli başarılı ya da etkili olabildikleri konusu hep tartışmalı bir husus olmuştur.

Aslında çatışma çözümü konusunda bölgesel örgütler ile evrensel / küresel örgütlerin genellikle benzer nedenlerden ötürü başarısız olurlar. Ancak bölgesel olanların çatışma çözümünde diğerlerine nazaran bazı önemli avantajlarının olduğunu belirtmek gerekir. Öncelikle bölgesel örgütlerde üye sayısının daha sınırlı buna mukabil üye yapısının daha homojen oluşundan ötürü ele alınan sorunların çözümü konusunda geniş bir uzlaşısının sağlanması çok daha mümkündür. Ayrıca taraflar bir çözüme ulaşılabilmek adına örgüte daha fazla destek sağlayabilirler. Öte yandan bu türden yapılarda üçüncü taraflar üzerinde kontrol sağlamak daha kolay olabilmektedir. Bu da ilgili soruna ilişkin yabancı müdahalesi hissini azaltmaktadır. Ayrıca birçok bölgesel örgütte BM'dekine benzer bir veto yetkisinin olmayışı da çözüm arayışları bakımından önemli bir avantaj olarak görülebilir. Bu bağlamda vurgulanması gereken bir diğer husus ise bölgesel örgütlerin evrensel olanlara nazaran herhangi bir çatışmanın altında yatan gerçek nedenlere odaklanmalarının çok daha mümkün olduğudur.²⁰ Ancak söz konusu

18 İlgili düzenlemenin tam metni şöyledir: "Uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehdit edebilecek nitelikteki bir uyuşmazlıkta taraf olanlar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce görüşme, soruşturma, ara bulma, uzlaşma, tahkim ve yargı yollarıyla veya bölge kuruluş veya andlaşmalarına başvurarak veya kendi seçecekleri başka barış yollarıyla aramalıdır." BMKA Türkçe tam metni için bkz.; Mehmet Genç, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, Cilt 1, (Bursa: Ezgi Kitapevi, 1999).

19 Bennet and Oliver, 287.

20 Chuka Erika and Samuel Nwagbo, "Regional International Organizations as Conflict Managers: The Limits and Capabilities", *African Research Review*, No. 10/2, (May 2016): 21-22. NATO ve Avrupa Birliği (AB) gibi bazı bölgesel örgütlerde de tüm üye devletlerin veto yetkisi bulunmaktadır.

avantajlarına karşın bölgesel örgütlerin görevlendirildikleri ya da yetkilendirildikleri her sorunu başarılı bir şekilde çözebileceklerini düşünmek aldatıcı olacaktır.

Herhangi bir bölgesel örgütün nihai başarısı tarihi, coğrafi, siyasi ve iktisadi pek çok faktöre bağlıdır. Bu bağlamda devlet oluşum süreçleri, devletlerin gücü, iç ve dış politikaları, kalkınmışlık düzeyleri, bölgesel güç dağılımı, dış güçlerin rolü ve tehdidin doğası gibi çok sayıda unsur süreçte etkili olabilmektedir. Örgütün dinamiklerine, kapasitesine, kurumsal kültürüne bağlı olarak bu faktörlerin etkileri ve sonuçları ele alınan her meselede farklı biçimlerde ve düzeylerde olabilmektedir. Ayrıca unutmamak gerekir ki örgütlerin yetkilendirilmeleri (*mandate*), karar alma usulleri, amaçları, stratejileri, programları, yapıları, kapasiteleri ve hatta kültürleri bile üye devletlerce belirlenmektedir. Dolayısıyla hiçbir bölgesel örgüt, üye devletler tarafından belirlenenler sınırlar dışında barış ve güvenlikle ilgili konularda yetki kullanamaz. Yine bu bağlamda hiçbir örgüt herhangi bir çatışmayı, sorunu ya da uyuşmazlığı ele almak üzere kendiliğinden harekete geçemez ya da yetki kullanamaz. Kısacası örgütlerin başarısını belirleyen objektif ölçütlerden ya da kriterlerden söz edebilmek güçtür. Özellikle ele alınan konu çatışma, barış ve istikrar gibi ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde etkileri olabilecek karmaşık olgularla ilgiliyse bu durum çok daha çetrefilli bir hal almaktadır. Bölgesel örgütlerin başarısını ölçmeyi zorlaştıran bir diğer durum ise örgütün yokluğu ya da faaliyette bulunmaması halinde gerçek güvenlik durumunun nasıl olabileceğinin tam olarak bilinmemesidir. Kaldı ki her örgüt belli amaçları elde etmek üzere oluşturulur ve bu nedenle ana başarı ölçütü genellikle ilgili yapının söz konusu amaçları ne ölçüde gerçekleştirip gerçekleştirmediğidir.²¹

Öte yandan örgütlerin kendi iç yapıları ve kuruluş amaçları da bu noktada önem arz etmektedir. Üye devletlerin çatışmayı önleme ve çözme konusunda daha yakın bir siyasi işbirliği geliştirmelerini sağlayacak temel değerler konusunda birbirleriyle uyumlu olmaları beklenir. Zira tıpkı diğer örgütler gibi bölgesel örgütlerde de devletlerin karar alma yetkilerini ve hareket serbestilerini kısıtlamaya dönük ilkeler, normlar, prosedürler ve kurallar bulunmaktadır. Dolayısıyla Nathan'ın da ifade ettiği üzere bölgesel özgüllüklerine rağmen barışı tesis etmek için örgütlerin öncelikle iki temel koşulu karşılaması gerekmektedir. Bunlardan ilki, üye devletlerin söz konusu örgütün barış yapma yetkisinin ve mekanizmalarının son tahlilde kendi çıkarlarına hizmet ettiğine inanmalıdır. İkincisi ise daha yakın siyasi işbirliği, uyum ve güveni sağlamak maksadıyla ilgili devletler arasında yeterli düzeyde bir normatif uyumun olmasıdır.²²

21 Nathan, 2-6.

22 Nathan, 13, 19.

Sahip oldukları tüm avantajlarına karşın, bölgesel örgütlerin çatışma çözümü konusunda önemli handikapları olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Örneğin evrensel ya da bölgesel nitelikteki bir gücün doğrudan müdahil olduğu veya onların çıkarlarını yakından ilgilendiren çatışmalarda bölgesel örgütlerin etkili olabilmeleri pek olası görünmemektedir. Ayrıca herhangi bir bölgesel gücün, çözüm için girişilecek faaliyetleri desteklememe konusunda daha çok direnç göstermesi mümkündür. Kaldı ki bölgesel bir güç kendisine rağmen yapılacak bir yetkilendirmelerde üstü açık veya örtük bir şekilde süreci baltalayabilir ya da örgütün çözüm arayışlarında engelleyici bir rol oynayabilir. Bir diğer önemli kısıt ise özellikle etnik nitelikteki çatışmalarda ya da zayıf devletleri ilgilendiren sorunlarda çok fazla negatif dışsallığın olabmesidir. Bu durum da bölgesel örgütlerin etkinliğini sınırlandırabilmektedir.²³ Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümü özelinde düşünüldüğünde Rusya Federasyonu'nun (RF) takındığı menfi tutum ya da kimi zaman savunduğu tezler bu tespitleri doğrular niteliktedir. Nitekim uzun süre devam eden çatışmasızlık durumuna rağmen ne bir bölgesel örgüt olarak AGİT'in ne de ona bağlı olarak oluşturulan bir yapı olarak Minsk Grubu'nun RF'ye rağmen ya da onunla birlikte hareket ederek bir çözüm üretebilmesi mümkün olmamıştır.

Elbette başarısızlığın tek sorumlusunun Rusya olarak gösterilemeyeceğinin, süreçte etkili olan başta Fransa ve ABD olmak üzere diğer büyük güçlerin de bir çözüm bulmaktan ziyade kendi önel çıkarlarının peşinde olduğu açıktır. Büyük güç siyasetine ilişkin realizmin temel argümanlarını doğrular nitelikteki bu tercihlerin yanı sıra, ilgili sürecin başarısız olmasında eşyanın / durumun doğasından kaynaklanan nedenlerin de etkili olduğunu kabul etmek gerekir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Dağlık Karabağ Sorunu, Trans-Kafkasya²⁴ veya Merkezi Asya'daki pek çok diğer bölgesel sorun gibi etnik veya teritoryal bir niteliğe sahiptir. Bu türden sorunların çözümü, uluslararası ilişkilerin diğer pek çok alanına nazaran son derece güçtür. Haliyle diğer faktörler istenilen yönde etki etmiş olsalardı dahi taraflarca varoluşsal bir konu olarak algılanan Dağlık Karabağ Sorunu'nun istenilen şekilde çözülebilmesi yine de mümkün olmayabilirdi.

AGİT'in Yetersizliğinde Dağlık Karabağ Sorunu'nun Önel Yapısının Etkileri

Önceki bölümlerde ifade edilmeye çalışıldığı üzere AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun barışçıl yöntemlerle çözümünde yetersiz kalmasının bu sorunun

23 Euka and Nwagbo, 23-24.

24 Trans-Kafkasya'daki diğer sorunlarda şunlardır: Osetya ve Abhazy Sorunları, Acarya Sorunu, Cavaheti Sorunu, Hazar'ın Statüsü.

yapısından kaynaklanan nedenleri de bulunmaktadır. Taraflarca farklı şekillerde sunulmaya çalışılsa da Dağlık Karabağ son tahlilde toprak paylaşımından temellenen bir sorundur. Coğrafyanın devletler arası etkileşimlerin niteliği üzerindeki etkisi yadsınamayacak boyutlarda olabilmektedir. Örneğin savaşlar genellikle birbirine askeri manada erişimi bulunan devletler arasında yaşanır. Elbette savaşın tek nedeni coğrafi yakınlık değildir. Ancak genellikle birbirine yakın ya da sınırdaş devletler arasında sıcak çatışmaların yaşanmasına neden olan olumsuz etkileşimler görülmektedir. Diğer bir deyişle sınırdaş devletler, birbirine uzak devletlere nazaran, karşılıklı ilişkilerde güvenlik ikilemine yol açacak ya da çatışma üretecek türden belirsizliklerle daha çok karşılaşılırlar.²⁵ Kısacası coğrafi yakınlık belki savaşların temel nedeni değildir ancak taraflar arasında silahlı çatışma riskini arttırmaktadır. Tarihsel örnekler de bitişik yani komşu devletlerin anlaşmazlığa ve savaşıma daha yatkın olduklarını göstermektedir.

Ayrıca teritoryal meselelerin devletler açısından maddi veya fiziki anlamlarının yanı sıra manevi ve hatta psikolojik önemlerinin olduğu da söylenebilir. Bu nedenle teritoryal sorunlar genellikle devletlerin itibarlarıyla ilgili konularmış gibi algılanırlar.²⁶ Kısacası bir bölge veya toprak parçası, bir devlet açısından salt sahip olduğu yer altı ver yer üstü kaynaklarından çok daha fazlasıdır. Bu nedenle maddi olmayan (*intangible*) unsurların, örneğin dinsel, dilsel, etnik ya da tarihi nitelik taşıyan konuların maddi olanlara nazaran daha tehlikeli sonuçlar yaratabildiği bilinmektedir. Coğrafyanın, kimliğin bir parçası haline geldiği durumlarda ise taraf devletler arasında barışçıl yöntemlerle varılacak uzlaşmaların (örneğin taksim temelli) neredeyse imkânsız hale geldiği görülmektedir. Kısacası psikolojik boyutu ağır basan türden hassas sorunlar ya da uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda, tarafların karşılıklı olarak kabul edilebilecekleri paylaşım esasına dayalı çözümler pek mümkün olmamaktadır.²⁷ Dağlık Karabağ sorunu, her iki tarafça da kendi ulusal kimliklerinin bir parçası haline getirilmiş durumdadır. Bunun bir yansıması olarak tarafların ilgili sorunu genellikle nefret söylemleriyle dile getirdiği görülmektedir. Söz konusu yaklaşım, kalıcı çözüm çabalarını daha en başından çıkmaza sokmuştur.²⁸ Zaten bölgesel ya da uluslararası nitelikteki

25 Paul R. Hensel, "Territory: Geography, Contentious Issues, and World Politics", John A. Vasquez (Ed.), içinde *What Do We Know About War?*, (Maryland: The Rowman and Littlefield Publishing Group, 2012): 4-5.

26 Hensen, 8-9.

27 Paul R. Hensel and Sara McLaughlin Mitchell, "Issue Indivisibility and Territorial Claims", *GeoJournal*, No. 64, (2005): 276-277.

28 Aytan Gahramanova, "Peace Strategies in "Frozen" Ethno-territorial Conflicts: Integrating Reconciliation into Conflict Management: the Case of Nagorno-Karabakh," *Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung Working Papers*, No. 103, (2007): 3-4.

örgütlerin Dağlık Karabağ benzeri sorunlarda başarılı olma ihtimallerinin düşük olma temel nedeni de genellikle budur.

Dağlık Karabağ Sorunu bölgedeki diğer sorunlardan başkaca açılardan da farklılaşmaktadır. Öncelikle Dağlık Karabağ Sorunu hem ulusal hem uluslararası boyutlara sahiptir. Sorun bir yönüyle Azerbaycan'ın kendi iç meselesiyken diğer yandan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki bir sorundur. Ayrıca taraflar arasında fiili bir sıcak çatışmaya dönüşmüş olmasına rağmen bölgedeki diğer çatışmalardan farklı olarak sahaya barış koruma güçleri konuşlandırılmamıştır. Bu koşullar altında taraflar arasındaki ateşkes ortamı, zaman zaman kesintiye uğrasa da fiilen 1994'ten 2020'ye değin devam edebilmiştir. Aslında Dağlık Karabağ Sorunu çok köklü bir geçmişe sahiptir. Çünkü 19. yy'dan beri devam edegelen bu sorunun ilk olarak 1988'de bir uyuşmazlığa dönüştüğü, 1992'de ise sıcak savaşa evrildiği bilinmektedir. Tipik bir etnik-temelli toprak uyuşmazlığı (*ethno-territorial*) olan Dağlık Karabağ Sorunu Mayıs 1994'te ilan edilen ateşkesin ardından bir çeşit dondurulmuş çatışma (*frozen conflict*) halini almıştı. 27 Eylül 2020'de patlak veren ve literatürde 2. Karabağ Savaşı ya da 44 Gün Savaşı olarak da tanımlanan çatışmaların başlamasına değin geçen süreçte ise başta AGİT olmak üzere çok sayıda bölgesel ve küresel aktörün barışçıl çözüm girişimleri olmuştu.²⁹

Çözumsuzlük üzerinde coğrafyanın etkisinin bir başka boyutunu ise çatışma bölgesinin Batı'ya uzaklığının ya da daha başka bir ifadeyle Rusya'ya yakınlığının oluşturduğu söylenebilir. Batı önderliğindeki liberal düzenin dolayısıyla Batılı norm ve kurumların post-Sovyet coğrafyada yayılımı ve etkisi farklı olmuştur. Post-komünist Avrupa devletlerinden farklı olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin sınır bölgelerinden biri olan Kafkasya'daki devletler, bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından RF ile Batı arasındaki jeopolitik çekişmenin bir bakıma sınır hattını oluşturmuşlardı. Bu nedenle bölgesel örgütlerin post-Sovyet sahada liberal demokratik normların yayılması ve demokrasilerin güçlenmesi gibi konularda beklentilerin aksine pek de etkili olmadıkları söylenebilir. RF bölgede sadece Batı'nın etkinliğine karşı çıkmamış, aynı zamanda ekonomi ve güvenlik alanlarında Batı'ya alternatif bölgesel girişimlerde de bulunmuştur.³⁰ Ancak

29 Dağlık Karabağ Sorunu'nun tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Özdal, Analysis Of The Osce's Failure In The Nagorno-Karabakh Conflict From The Theoretical Perspective, 135-136; Barış Özdal, "Orta Asya ve Kafkaslarda Bölgesel İhtilaflar", ed. Hulusi Kılıç-Elif Toprak, içinde *Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset* (Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019): 180-207; Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, (Bursa: Alfa Yayıncılık, 2004): 155-172; Ömer Göksel İşyar, *Dağlık Karabağ Sorunu - Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri* (Bursa: Dora Yayıncılık, 2021); Murat Jane, *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2020): 79.-86.

30 Alexander Cooley, "Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space," *Security Studies*, No. 28: 3, (2019): 600, 603.

RF'nin inisiyatifi ile oluşturulan bu yapılanmaların ya da başlatılan entegrasyon amaçlı süreçlerin etkileri de hep sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Özellikle güvenlikle ilgili konularda bu çabaların çok yetersiz kaldığı ve örneğin Dağlık Karabağ gibi sorunlarda fiili çatışmaları önleyemedikleri görülmüştür.

Post-Sovyet dönemde Kafkasya, tıpkı Avrasya'nın bütünü gibi, RF ile genelde Batı özelde ise ABD arasındaki bir çekişme alanına dönüşmüştür. RF 1993 sonrası dönemde izlemeye başladığı *yakın çevre (near abroad)* siyasetiyle kendi yaşamsal çıkarları açısından adeta bir sınır bölgesi olarak gördüğü Kafkasya'daki etkisini artırma arayışına girmiştir. Bölgesel hegemonyasını yeniden tesis etmeye çalışan RF, bölgede karşısında küresel bir aktör olan ABD'yi bulmuştur. Zira ilgili dönemde ABD de herhangi bir başka hegemonik gücün ortaya çıkmasını ve bazı bölgelerde kendi nüfuz alanını oluşturmasını engellemeye dönük aktif bir strateji izlemekteydi.³¹ Bu rekabetin Dağlık Karabağ Sorunu'nun çıkmaza sürüklenmesindeki ve AGİT başarısızlığındaki payı yadsınamaz. Rusya bu türden sorunları kendi lehine olacak şekilde manipüle edip, bölge devletleri üzerinde nüfuz oluşturmayı denerken ABD ise söz konusu sorunlar vasıtasıyla Rusya'yı yıpratmaya çalışmıştır. Kısacası büyük güç rekabeti Dağlık Karabağ başta olmak üzere mevcut sorunların süreç içerisinde çözümsüzlüğe sürüklenmesine yol açmıştır. Bu örnek realistlerin uluslararası örgütlere gereğinden fazla bir anlam yüklenmemesini öğütleyen bakış açılarını teyit etmektedir.

AGİT'in Dağlık Karabağ Sorununu ele alış biçimine spesifik olarak odaklanıldığımızda da çözüm sürecin daha en başından itibaren akamete uğrayacağına dair işaretleri görmekteyiz. Yukarıda da ifade edildiği üzere, 2 Mart 1992'de Azerbaycan ile Ermenistan'ın BM'ye üye olmalarının hemen ardından BMGK iki devlet arasındaki bu sorunun çözümü için AGİT'i yetkilendirmişti. İlk etapta olağan bir süreç olarak görülebilecek bu durum, zamanla Dağlık Karabağ Sorununu uluslararası bir boyuta taşımıştır. Bu kararı takip eden süreçte Dağlık Karabağ Sorununa ilişkin AGİT bünyesinde yapılan ilk girişim, AGİK Üst Düzey Memurlar Komitesi toplantısıdır. Daha sonra ise 11 üyeli AGİT Minsk Grubu oluşturulmuştur. Eş başkanlık görevini Fransa, RF ve ABD'nin üstlendiği bu gruba uyumsuzluğun çözümü için uygun bir çerçeve oluşturma görevi ancak 23 Mart 1995'te gerçekleşen toplantıyla verilebilmiştir. Tarafların bu doğrultuda ve süreç içerisinde birçok kez diplomatik görüşmeler gerçekleştirdiği ve çeşitli planlar oluşturduğu görülür.³²

31 Ronald Grigor Suny, "The pawn of great powers: The East-West competition for Caucasia", *Journal of Eurasian Studies*, No. 1, (2010): 10-14.

32 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., Özdal, "AGİ(K)T Minsk Grubu'nun...", *passim*.

Oluşturulan bu mekanizma ile sorun aslında daha en başından itibaren asıl tarafları olan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki bir konu olmaktan çıkarılarak adeta uluslararası toplumun bir sorunu haline getirilmiştir.

Çatışan tarafların kenarda bırakıldığı ve büyük güçler arası çıkar çatışmalarına feda edilmiş bu çözüm sürecinin istenilen türden bir sonuç vermesini beklemek zaten anlamsızdır. Öte yandan çözümün bu şekilde sürüncemede bırakılmasının aslında Ermenistan'ın lehine bir durum yarattığı da açıktır. Ermenistan bu sayede uluslararası hukuka aykırı bir şekilde işgal ettiği toprakları yaklaşık 30 yıl boyunca kontrolünde tutabilmiştir. Böylesi bir çatışma yönetim sürecinin adil ve kalıcı bir çözüm üretmeyeceği açıktır. Nitekim süreç içerisinde defalarca gerilimin arttığı ve zaman zaman taraflar arasında sınır çatışmaları yaşandığı görülmektedir. 27 Eylül 2020'de başlayan Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki büyük çatışmalar ise ancak RF Devlet Başkanı Vladimir Putin'in devreye girmesiyle 10-11 Kasım 2020'de imzalanan *Moskova Ateşkes Antlaşması* (Üçlü Antlaşma) ile sona erdirilebilmiştir.³³ Azerbaycan'ın üstünlüğü ise sonuçlanan 44 Gün Savaşı'nı sonlandıran ateşkesin Putin'in girişimiyle imzalanması, RF'nin savaşan taraflar üzerindeki diplomatik ve askeri etkisini göstermesi bakımından da önemlidir. Açıkça görülmüştür ki RF, Dağlık Karabağ Sorununda diğer eş başkanlar olan Fransa ya da ABD'ye nazaran çok daha belirleyici bir etkiye sahiptir.

Sıcak savaş aşamasında her ne kadar Minsk Grubu eş başkanları 13 ve 30 Ekim tarihlerinde iki kez resmî açıklamalarda bulunmuş olsalar da bunun taraflar üzerinde çatışmaları sonlandıracak türden bir etkisi olmamıştır.³⁴ Bu süreçte altı çizilmesi gereken diğer bir husus ise Minsk Grubu eş başkanlarının ortak açıklamasının Rusya öncülüğünde yapılan Moskova Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından yaklaşık üç hafta sonra, yani 3 Aralık 2020'de yapılabildiği olduğudur. Söz konusu açıklamada Dağlık Karabağ'da çatışmaların durdurulmasının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiş ve taraflara 10-11 Kasım 2020'de imzalanan ateşkes antlaşmasıyla üstlendikleri taahhütlere tam olarak uymaları tavsiyesinde bulunulmuştur.³⁵ Açıkçası bu durum, etkinliği uzunca bir süredir tartışılan Minsk Grubu için *de facto* bir son olarak da görülebilir. Ancak hemen belirtelim ki, Minsk Grubu her ne

33 Bkz., Özdal, "AGİ(K)T Minsk Grubu'nun...", 136-150; İşyar, "Dağlık Karabağ Sorunu...", 279-314.

34 Bkz., OSCE, "Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group GENEVA/MOSCOW 13 October 2020", <https://www.osce.org/minsk-group/466998> [Erişim tarihi: 19.09.2021]; Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group GENEVA 30 October 2020, <https://www.osce.org/minsk-group/468984> [Erişim tarihi: 19.09.2021].

35 OSCE, "Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries, TIRANA 3 December 2020", <https://www.osce.org/minsk-group/472419> [Erişim tarihi: 19.09.2021].

kadar çalışma şekli ve organizasyonel yapısı nedeniyle eleştirilen bir mekanizma olsa da Karabağ Sorunu'nun çözümsüzlüğünün ana müsebbibi olarak gösterilemez.

Sonuç:

Dağlık Karabağ Sorunu'nun çözümünde istenilen türden bir netice alamamış olsa da AGİT, Soğuk Savaş döneminden itibaren Avrupa'daki barış ve istikrar ortamına korunmasına önemli katkılar sağlamış başarılı bir bölgesel örgüttür. Azerbaycan ile Ermenistan arasında nihai bir barış ortamı tesis edememiş olsa da AGİT, faaliyette bulunduğu süre boyunca aslında çatışmanın yeniden başlamasını ve yayılmasını kısmen de olsa engelleyebilmiştir. Örgütün başarısızlığına dair yapılan değerlendirmelerde sıklıkla ya siyasi mülahazalara yer verildiği ya da kapasite eksikliğinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ancak taraflar arasındaki görüş farklılıkların uzlaştırılmaz nitelikte olması ve Örgüt'ün yapısı ya da işleyişindeki noksanlıklar şaşırtıcı değildir. Ayrıca AGİT bünyesinde bu sorunu ele almak üzere oluşturulan Minsk Grubu'nun da kurumsal açıdan bakıldığında aslında nitelikli sayılabilecek bir yapıya sahip olduğu bile söylenebilir. Sürecin başarısızlığa uğramasındaki asıl nedenin bu değil, büyük güçler arası çıkar farklılıkları olduğu açıktır. Zira süreci kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışan büyük güçler, zaman zaman barış sürecini baltalayacak adımlar atmış ve AGİT sürecini akamete uğratmışlardır.

Bu durum, tıpkı realistlerin söylediği gibi, uluslararası kurumların ancak büyük güçlerin çıkarlarını yansıtabildikleri oranda ve sürece başarılı olabileceklerini gösteren iyi bir örnektir. Öte yandan, yine realist perspektifin bize anlatmaya çalıştığı üzere, uluslararası ilişkilerde bütün önemli kararlar ya bir savaş ile ya da bir savaş olasılığının belirmesiyle alınmaktadır. Nitekim Dağlık Karabağ Sorununu sonlandıran asıl gelişme de yeni bir savaş olmuştur. Diğer bir deyişle Azerbaycan işgal altındaki topraklarını geri alabilmek ve *status quo ante*'ye dönebilmek için yegâne yol olan güç kullanımına başvurmak zorunda kalmıştır. Ancak varılan sonucun herkes açısından yeterince tatmin edici olduğunu ve büyük güçlerin çıkarlarıyla uyumlu olduğunu söylemek güçtür. Dolayısıyla tarihsel kökenleri olan bu sorunun ileride yeniden çatışma üretmemesi için uluslararası topluma büyük bir sorumluluk düşmektedir. Ancak Azerbaycan'ın böylesi bir temenniye bel bağlayarak politika üretmesi beklenemez. Dolayısıyla Azerbaycan uluslararası anarşi koşulları altında elde ettiği başarıyı garanti alacak şekilde kapasite inşa etmeye ve alternatif diplomatik bağlar geliştirmeye devam etmek durumundadır.

Kaynakça:

- Bennet A. LeRoy and Oliver James K. *Uluslararası Örgütler: İlkeler ve Meseleler*. Nasuh Uslu (Çev.). Ankara: Serbest Akademi, 2002.
- Cooley Alexander. "Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space." *Security Studies* 3, No. 28 (2019).
- Enuka Chuka and Nwagbo Samuel. "Regional International Organizations as Conflict Managers: The Limits and Capabilities", *African Research Review* 10, No. 2 (May 2016).
- Gahramanova Aytan. "Peace Strategies in "Frozen" Ethno-territorial Conflicts: Integrating Reconciliation into Conflict Management: the Case of Nagorno-Karabakh," *Mannheimer Zentrum für Europäische Sozialforschung Working Papers*, No. 103, (2007).
- Genç Mehmet. *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*. Bursa: Ezgi Kitapevi, 1999.
- Grieco Joseph M.. "Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism." *International Organization* 42, No. 3(1988).
- Hensel Paul R. and Mitchell Sara McLaughlin. (2005) "Issue Indivisibility and Territorial Claims", *GeoJournal*, No. 64.
- Hensel Paul R. "Territory: Geography, Contentious Issues, and World Politics." John A. Vasquez (Ed.), *What Do We Know About War?*, Maryland: The Rowman and Littlefield Publishing Group, 2012.
- İşyar Ömer Göksel. *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*. Bursa: Alfa Yayıncılık, 2004.
- İşyar Ömer Göksel. *Dağlık Karabağ Sorunu - Birinci ve İkinci Savaşın Dinamikleri*. Bursa: Dora Yayıncılık, 2021.
- Jane Murat. *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*. Bursa: Dora Yayıncılık, 2020.
- Jervis Robert. "Realism, Neoliberalism and Cooperation: Understanding the Debate", *International Security*, Vol. 24, No. 1(1999).

- Keohane Robert O. “International Institutions: Can Interdependence Work?”, *Foreign Policy*, No. 110. (1998).
- Mearsheimer John J. “The False Promise of International Institutions.” *International Security* 19, No. 3. (1994-1995).
- Nathan Laurie, “The Peacemaking Effectiveness of Regional Organisations,” *Crisis States Working Papers Series No. 2*, Oct. (2010).
- OSCE, “Joint Statement by the Heads of Delegation of the OSCE Minsk Group Co-Chair Countries, TIRANA 3 December 2020”, <https://www.osce.org/minsk-group/472419> [Erişim tarihi: 19.09.2021].
- OSCE, “Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group GENEVA/MOSCOW 13 October 2020”, <https://www.osce.org/minsk-group/466998> [Erişim tarihi: 19.09.2021]
- Özdal Barış. *AGİ(K)T Minsk Grubu'nun Dağlık Karabağ Sorunu'nun Barışçıl Yöntemlerle Çözüm(Süzlüğü) Sürecinde Başarısız Olma Nedenlerinin Analizi, Karabağ: Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.
- Özdal Barış. “Orta Asya ve Kafkaslarda Bölgesel İhtilaflar.” İçinde *Orta Asya ve Kafkaslarda Siyaset*, ed. Hulusi Kılıç-Elif Toprak. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Powell Robert. “Absolute and Relative Gains in International Relations Theory.” *The American Political Science Review* 85, No. 4. (1991).
- Press Statement by the Co-Chairs of the OSCE Minsk Group Geneva 30 October 2020, <https://www.osce.org/minsk-group/468984> [Erişim tarihi: 19.09.2021].
- Suny Ronald Grigor. “The pawn of great powers: The East–West competition for Caucasia.” *Journal of Eurasian Studies*, No. 1, (2010).
- Van de Haar, Edwin. *Classical Liberalism and International Relations Theory: Hume, Smith, Mises, and Hayek*, New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Waltz Kenneth N. “Structural Realism after the Cold War.” *International Security* 25, No. 1 (2000).